

ZAVRŠNICA EPOHE: PREMA IDEJI IZGRADNJE NACIONALNE FILOZOFIJE

Ljerka Schiffler

Promišljanje i razumijevanje, te sadržajno određenje jednog od temeljnih i vrlo složenih, recimo još uvijek otvorenih pitanja kako filozofske tako i kulturnopovijesne i političke historiografije, problema ideje izgradnje nacionalne filozofije, zahtijeva pomnu znanstvenu te kritičku analizu i vrednovanje. Odnosi se to na samo utemeljenje hrvatske nacionalne filozofije, njen utemeljujući princip, duhovno-povijesne i epistemološke njene korijene i razloge, na njeno konstituiranje, nadalje na sam predmet, kriterije, opseg i značenje, te funkciju. Također valja razlikovati momente geneze te ideje od činjenice svijesti, pa do njene realizacije (primjerice u hrvatskoj enciklopedistici i biografskoj leksikografiji). U tom kompleksu pitanja od odlučujućeg značenja za hrvatsko i europsko 19. stoljeće, te sam prijelaz u 20. stoljeće, jest cjelokupna društveno-povijesna, znanstvena i općekulturna situacija razdoblja, rješavanja niza problema duhovne i praktične naravi, koje stoji u znaku borbe ideja, različitih stajališta i uvjerenja, orijentacija i tendencija, karakterističnih za razvoj filozofske i znanstvene misli, o čemu smo raspravljali u prethodnim analizama prilika i pojava od poslijepreporodnog razdoblja naovamo.

Ako je hegelijanski pojmljeno, filozofija svoje vrijeme mislima izraženo, ideja nacionalne filozofije, jedno od osebnih i kontroverznih lica Moderne, bit će profilirano upravo kao izraz samosvijesti o vlastitoj prisutnosti u vremenu, dolazeći kao logična formula obrane najvitalnijih interesa naroda, kao odgovor na historijske

zadaće zbilje, od Hegelovog poimanja narodnog duha, političke filozofije 18. stoljeća, prosvjetiteljske ideje univerzalizma, pa do romantičkog buđenja narodne svijesti u 19. st., afirmiranja nacionalnog identiteta u perspektivi ostvarenja uzvišenog carstva ideja, posebice ideje integracije, u nas još od razdoblja Križanića do preporodnog i postpreporodnog razdoblja i prvih desetljeća 20. stoljeća. Na filozofskom planu pratimo je kao ukupan rezultat nastojanja za uvođenjem hrvatske filozofije “s časnim putnim listom” “u kolo kulturnih i prosvijećenih europskih naroda”, što ga kao program proučavanja stare hrvatske filozofije postavlja F. Marković, a Bazala drži “kulturnim programom narodne biti”. Filozofija je, uz jezik, književnost, znanost, umjetnost, jedna od stalnih komponenata izgradnje nacionalne samobitnosti na ovim prostorima, a prema završnici epohe i ulazeći u tri desetljeća 20. stoljeća, faktor nacionalne integracije i humanizacije, prema koncepciji F. Markovića, “duh ujedinitelj”.¹ Uza sve razlike u samoj koncepciji nacionalne filozofije, stajalištima, tezama, pristupima, naglascima i konotacijama (ideološka, politička, vjerska, etnička), dostižnim i za međusobne prigovore (Bazala-Marković, Barac-Vodnik, i dr.), u formulacijama niza pisaca i mislitelja, književnika, umjetnika, filologa, filozofa, enciklopedista i leksikografa, ipak je u svemu vidljiv jedan zajednički nazivnik razdoblja o kojemu je riječ. Razlike su to vrlo suptilne, idejno-sadržajne i motivske prirode u poimanju nacionalne kulture i povijesti, posebnosti narodnog bića i narodne znanosti, same ideje naroda (F. Rački), taj, prema A. Barcu, “najneviniji i najzanosniji san našega djetinjstva”,² sve do teze (aprioristički postavljene) o “filozofijskom stavu hrvatskog nacionalnog bića”, pripajanju filozofije duhovnom životu naroda (A. Bazala). Sve se te razlike i prijepori stječu u jednoj zajedničkoj dominantni, svijesti o važnosti i potrebi rada na stvaranju “skupne narodne duševne osobnosti”, kako to proishodi iz zadatka koji sebi i budućnosti postavlja F. Marković, kao osnove svog manifestnog rektorskog govora 1881/2, razumijevajući kako po filozofiji, rekonstruirajući pritom hrvatsku filozofsku tradiciju, narod istom postaje subjektom duhovno-povijesne zbilje, govoreći temeljno o izgradnji filozofske samosvojnosti. Do toga je, međutim, čega je svjestan i Marković i prethodni naraštaji, potrebno prijeći faze postupnog razvoja, prikupljanja, sređivanja, rekonstruiranja, proučavanja filozofijske tradicije i njenog afirmiranja, kako to programatski formulira F. Marković (“Filozofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV. do XVIII.”), izričući pritom upravo postulat filozofskog uma: kako je, naime, pribaviti tvarnu domovinu moguće samo ukoliko sebi pribavimo domovinu misli.

Drugim riječima, postavljajući problematiku odnosa filozofije i nacije, i značenja filozofije za narod.

Pripreme i osnove kritičkog razumijevanja vlastite povijesti, navlastitosti mišljenja, početaka modernog znanstvenog pristupa pojavama i razdobljima hrvatske duhovne povijesti, u obzoru zajedništva evropskih naroda, bila su već ranije položena. Kažimo da je pretpovijest spomenute ideje bila upravo impetus utemeljenja nacionalne filozofije, izraz osviještenog opstanka vlastitoga bića i njegova postojanja kao moderne nacije (već Š. Ljubić operira pojmom nacionalne biblioteke, trajnog spomenika na hrvatskom prostoru). U tom obzoru spomenutu ideju valja promatrati u istoj ravnini s borbom koja se vodi na svim linijama, za jezik, školstvo, nastavu, prosvjetu, rad na domaćoj filozofiji, znanosti i umjetnosti (glazbenoj umjetnosti također, primjerice gledišta B. Berse o *nacionalnoj glazbi* koja je u službi nacionalne ideje i njegovo shvaćanje umjetnika kao “nacionalnog svećenika”), s borbom za njihovu istinu. O istini kao o najfluidnijem, “jednom od najnestalnijih i najpromjenjivijih elemenata ljudske inteligencije” i različitim njenim određenjima, znanstvenoj, filozofskoj, religijskoj istini raspravlja I. Krnic u svojoj studiji o S. S. Kranjčeviću u kojoj svoje stoljeće karakterizira kao ono koje je rodilo mitologiju istine.³ U svom inauguralnom rektorskom govoru 1906. g. A. Bauer, obrazlažući odnos religije i znanosti kao životnih pitanja i pitajući o samoj svrsi znanosti i njenom novom položaju kao zamjeni za religiju, izlaže svoju tezu o filozofskoj refleksiji kao istoznačnici znanstveno razvijene svijesti. Pritom se zalaže za autonomiju znanstvenog istraživanja, stavljajući naglasak upravo na pojam istine. Analizirajući stanje znanosti, teorijske znanstvene spoznaje modernog pozitivizma, materijalističkog odnosno panteističkog usmjerenja s obzirom na metafizičke sustave, ističe Bauer istinu (znanstvenu) koju ubraja “medju najuzvišenije pak predmete ljudskoga zanimanja, medju najveličajnja dobra, za kojima može težiti ljudsko nastojanje”. “U njezinoj su službi”, nastavlja on, “sve grane znanosti”. “Svrha svake znanosti jest i imade biti istina, a svrha je već sama sobom neka mjera, neki zakon za svako djelovanje”. Borba je to za autonomiju duha i djelovanja i stvaranje humanih vrijednosti, “bivstvene jezgre” naroda (A. Bazala). Budući da je tu govor o stanovitom smislu i određenoj društvenoj biti, nije neprimjeren govor i o njenoj korisnosti i povijesnom značenju.

Na isti način u području historijskih spoznaja ideja *nacionalne povijesti* rezultat će primjerice zadaćom istraživanja povijesnih izvora kao što i ona historijske svijesti, u funkciji objektiviranja i integriranja nacionalne kulture i

civilizacijskih procesa, onog čime mali narodi ulaze u krug svjetskih kulturnih naroda, kako će tridesetih godina 20. stoljeća pisati R. Herceg u svom predgovoru “Velikoj i maloj Hrvatskoj enciklopediji”, na tragu onog istog nastojanja koje je iskazao već Š. Ljubić, za “upoznavanjem svega onoga što je naše i nacionalnog ponosa”, “conoscere ed apprezzare le cose nostre o l’orgoglio nazionale”.⁴ Ovdje treba istaknuti pionirske pothvate na području hrvatske enciklopedistike i biografske leksikografije (Kukuljević Sakcinski, Deželić, Šulek, Grlović, Zoch, Mencin, Vodnik, Laszowski i dr.). Misao stvaranja i izdavanja narodnih enciklopedija izrasla je iz spomenute ideje i upravo je rezultat svijesti o činjenici kako je kultura naroda i potreba upoznavanja s vlastitim vrednotama jedina šansa njegova razvoja. Enciklopedija u tome ima biti ogledalo sveukupne kulture i stupnja znanstvenog rada i organizacije. Svaki je narod kulturnan utoliko ukoliko utječe na razvoj opće ljudske kulture, piše Bazala 1904. godine u svom članku “Moderni i narodna književnost”, zalažući se za univerzalnu kulturu. U funkciju ove osnovne ideje kulturne težnje naroda koja poprima historijski dignitet valja smjestiti i Bazalino poimanje filozofije i njene zadaće u stvaranju zadržljivosti života i misiju filozofa kao tajnika duha i ujedno službenika čovječanstva.⁵ Najposlije u istom duhu piše on i *Filozofijski portret Franje Markovića*, u namjeri, kako i sam kaže, “da ga prikaže kao ličnost, koja se s izvjesnoga filozofijskoga kruga misli obraća životu i kulturi hrvatskoga naroda...”, zavisno o duhu vremena i težnjama našeg naroda. U raspravama oko nacionalizma i internacionalizma i diskusijama o narodnoj kulturi i umjetnosti sudjeluje i A. G. Matoš (1909). Argumentirajući svoju tezu o europeizmu nacionalne kulture kao njene istinske potvrde i vrijednosti, Matoš navodi kao primjer europske pisce i filozofe različitih nacionalnosti i njihov utjecaj na stvaranje opće kulture, Hegela, Schopenhauera, Schillera, Goethea, i dr:

“Ma koliko se to činilo paradoksalno, danas se može mirne duše reći da su nacionalne kulture po svom postanku i izvoru plod tuđinskog utjecaja. Ono što je u narodima najbolje, plod je spoljašnjih kalamova (...) Prema tome je studij tuđih kultura najbolje sredstvo za podizanje svoje, i najbolji nacionalista onaj, koji je dobar Evropejac.

Pa kakve bi svrhe i imala nacionalna kultura, da se njom može koristiti tek jedan narod? One vrijednosti koje vrijede tek jednoj rasi, inferiorne su vrijednosti. Samo ovakva narodna kulturna stečevina koja može postati sveopćom i čovječanskom, samo takva stečevina je velika narodna stečevina. Hegel je Nijemac,

ali je koristio ruskom nacionalizmu, oplodivši kritiku Bjelinskoga i djelujući tako na stvaranje ruskog romana. Schopenhauer je – Hrvat, jer je djelovao na shvatanje nekih naših pripovjedača.”⁶

I zaključuje:

“Danas je kultura to nacionalnija što je evropskija. Najjači, najvitalniji nacionalizmi su oni koji su najmanje nacionalni, jer snaga narodne kulture nije u sposobnosti odbacivanja, eliminacije, već u moći primanja, apsorpiranja što više tuđih kulturnih elemenata. (...) Mi ćemo biti tek onda kulturni, kada sve moderne kulturne glavniije struje nađu izraza u našem jeziku, kad hrvatstvo kao kultura franceska ili njemačka bude jedan abrégé, okvir za težnje vascijelog kulturnog čovječanstva.”⁷ “Narodnu kulturu ne stvara jedinstvo mišljenja nego snaga narodne energije i narodnog ideala. Taj naš narodni ideal ni danas još nije izrađen.”⁸

Koliko god, međutim, Matoš ističe vrijednosti europske moderne kulture, i nacionalne kulture kao sveopće europske stečevine, upozorava i na naličje kozmopolitizma, imaginarnog europeizma, “nesrazmjera odnosa obostranog primanja i davanja”: “Koliko je europeizam nacionalne književnosti obogaćivao, toliko im je škodio svojim kozmopolitstvom, industrijalizmom i površnošću.”⁹

U kontekstu spomenutih rasprava M. Marjanović, premda zaključuje o zasebnoj nacionalnoj jugoslavenskoj kulturi kao o višem tipu nacionalizma, 1913. godine u svojoj knjizi “Savremena Hrvatska” ističe upravo povijesno-kulturne osobitosti za nacionalnu samobitnost, njihovu ulogu i značenje za kulturni identitet:

“Svaki narod imade onoliko prava na separadni opstanak koliko je kadar da u koncerat čovečanstva unese jedan zaseban ton. Samo kulturni narod ima prava na opstanak, a na separadno samostalno razvijanje dobiva pravo kada počne da opštoj kulturi daje svoju nacionalnu kulturu. Civilizacija je internacionalna, ali svaka dublja kultura je nacionalna.”¹⁰

Kao jedan od suradnika i urednika “Hrvatske enciklopedije”, pisat će Bazala kako u velikoj zajedničkoj duhovnoj kulturi ima mjesta i za ona nastojanja koja, premda nisu značajka “velikog kulturnog svijeta, mnogo odlučuju o životu i duševnom pokretu pojedinih slavenskih naroda”.¹¹ To svjetsko značenje isticat će on i u svojim javnim nastupima i predavanjima o hrvatskoj enciklopediji, bibliografiji i biografskom rječniku.¹² Prikazati vlastit udio u sveopćem kulturnom stvaranju, utirući time put kulturnoj budućnosti, cilj je domaće enciklopedije, a to su ujedno i opći ciljevi nacionalne filozofije, biografike i leksikografike.¹³ Oni

čine sastavni dio kulturne politike oko kojeg su okupljeni pojedinci i šira društvena zajednica.

Indikativna je rasprava Antuna Barca “Nacionalna filozofija” koju objavljuje u “Književnom jugu”, 1919. g.,¹⁴ koja potvrđuje svoju aktualnost u nekim vidovima, pokrećući jedno od pitanja otvorenih i naraštajima poslije Barca, i oko kojeg se sve do danas vode rasprave i suprotstavljanju mišljenja, pitanja legitimnosti nečeg takvog kao što je hrvatska filozofija. To naime što pita i kako tom pitanju prilazi Barac, jest sam pojam nacionalne filozofije, njegovo određenje i zadaća:

“Pojam, kontradiktoran sam u sebi, ako se polazi sa stajališta, da ima istina, koje su očevidne, općene i čvrste kao matematika (E. Husserl), činjenica, ako čovek gleda samo na ono, što filozofija uistinu jest, bez obzira na kojekakve unapred stvorene definicije. (...) Filozofija je – više nego se na prvi mah i čini – odjek praktičnih životnih potreba, odjek svega, što momentano okupira ljude određenoga kraja zemlje ili celo čovečanstvo. Dati svima manifestacijama životnim zajedničku neku podlogu, ujediniti sve rezultate mišljenja u suvislu celinu, dati u životnoj borbi direktivu, impuls, opravdanje – to je zadaća, što ju je filozofija uglavnom izvršivala uvek, a preko koje ne će bez sumnje preći nikada.”¹⁵

“Nacionalizam i filozofija – unatoč činjenicama, kao da u ta dva pojma imade nešto, što ih odbija jedan od drugoga, što ih čini nespojivima”, piše Barac.¹⁶

Barac distingvira pojam nacionalizma, u negativnom njegovom aspektu – kao istoznačnicu uskoće vidika, egoizma, instinktivnog, čemu je mjesto u “ropotarnici ideja”, filozofiju naprotiv u svom bitnom značenju otvorenošću, pa se kritički postavlja spram evropskih nositelja nacionalne ideje (Wundt, Ostwald, Haeckel, Külpe) kao i spram lažnog nacionalizma (što, kako tvrdi, pokazuje upravo razvoj narodnog života). Barac zaključuje kako u “borbama što dolaze, nacionalizam će se jamačno odbaciti kao profanisan i neugodan teret”. Barac, međutim, ukazuje i na vrijednosno pozitivan aspekt tog pojma: “jamačno će doći vreme, kad će se i u njemu otkriti pozitivnih vrednosti”. Iz teze o bitnom odnosu filozofije i duševnog života, zaključit će Barac kako “naša filozofija nikad nije bila naša”, da bi se nakon teze o tome kako nije bila odraz duševnog života usmjerio razvijanju svoje postavke o filozofiji kao izrazu narodne psihe i zaključku o vitalnim referencijama na tuđe ili puke popularizacije, domaće filozofije kao “importirane robe”. Štoviše i sveukupno Markovićevo djelo ocjenjuje Barac “po svojoj koncepciji tuđe našem

duhu”, prenosnikom “tuđeg svijeta ideja”, u konačnici kao primjer “školske filozofije”. U tom pogledu za Barca jedino je Bazala izuzetak, i to tek nekoliko njegovih eseja. Ništa bolje pod Barčevim povećalom ne prolazi niti Dvorniković koji “obogaćuje tuđu imovinu”.¹⁷ Filozofija je, konačno, prema Barcu, “izražaj najdubljih želja i najviših sklonosti, izražaj onoga, što narod i čovečanstvo u misaonom i etičkom pogledu uopće jesu”. “I sva ta naša filozofija, u pedesetak godina, nije k izgradnji našega života pridonela ništa, nije mu udarila žig ni odredila pravac”.¹⁸ Ilirizam, pravaštvo, suvremeni nacionalizam, Moderna, karakteriziraju proturječnosti, problematičnost, umišljenost, kult heroizma, djetinja bojažljivost, dogmatizam, krilatice i fraze, papirnati idealizam, bijeg od života, sazdan od mrtvih principa, odsustvo misli, “Golgota duha”. Barac za tu svoju tezu navodi kao primjer Markovića i Bazalu, rijetke pojave u domaćoj filozofiji i neznatan njihov društveni utjecaj i nalazi razlog za to u općoj kulturnoj klimi vremena:

“Bez profesora – Markovića, Bazale, Petronijevića – ne bismo imali ni ono malo filozofije, što je imamo. Da njihov rad nije veći, da mu se utjecaj ograničuje na minimalan broj ljudi, da nije postigao savršenu formu, nije krivnja na njima, na njihovu profesorskom zvanju, već na tome što su bili sasvim osamljeni, što u našem društvu nisu nalazili one potpore, onog odaziva, bez kojega ne može nastati pravi kulturni život”.¹⁹

No, bez obzira na pozadinu i polazišta s kojih Barac gradi svoju kritiku i zaključke do kojih dolazi, koncepta jugoslavenske filozofije, zaključuje on kako filozofija s nacionalnim obilježjima znači “prinos k filozofiji celoga čovečanstva”. Nacionalni karakter filozofije vidi Barac kao odraz samog života naroda, ne “mudrovanje”, odraz stvarnih problema i njihovih rješenja. Zadaća i cilj filozofije učiniti je život misaonim – a to je ujedno osnova s koje Barac poduzima svoju kritiku postojećeg stanja filozofije kao stanja duha vremena. Valja reći da Barčevo vezivanje filozofije i nacionalnog pitanja počiva na njegovom shvaćanju nacionalnog pitanja koje vidi kao općeljudsko pitanje. Svoje shvaćanje filozofije Barac proširuje i na književnu povijest, ističući njene filozofske komponente, na povijest umjetnosti i na kulturni život u cjelini.²⁰ Promišljajući o književnoj povijesti kao o jednoj od “najzanemarenijih naših nacionalnih nauka”, Barac će ustvrditi filozofske implikacije književnosti i života,²¹ slijedeći pritom ideje B. Vodnika o stvaralaštvu, etičkim premisama i kreativnosti, posebice Vodnikovo shvaćanje književne povijesti kao *filozofije duha* i njeno nacionalno značenje. Barac ipak upućuje kritiku B. Vodniku kao predstavniku stare historijske škole i njegovoj

“Povijesti hrvatske književnosti”, kao primjeru neuspjele cjeline, ne povijesti književnosti i njene aktualnosti, nego kao “hrpe činjenica, biografija, razjašnjenja, ocena”, “samo prikaza rada pojedinaca”, rekonstrukcija prošlosti.

Ideje filozofije povijesti primjerice izriče i Janko Koharić koji, raspravljajući o pitanjima historiografije i o povijesti kao znanosti ili umjetnosti, afirmira ideal povjesničara-filozofa kojem je zadatak tumačenje, pronicanje bivstva stvari, traženje zakonitosti pojava i promjena i time utjecanje na tok budućnosti.²²

P. Skok konstatira 1900. godine kako je “u ilirsko doba bilo silno oduševljenje, da se stvori narodna knjiga – ali se nije stvorila narodna publika; za šezdesetih je godina bilo upravo entuzijastičko povjerenje u spas, koji će nam pridonijeti prosvjeta. Stvorilo se sveučilište i akademija, a prosvjetne i socijalne prilike i naši politički nazori ostali isti”.²³

Barčeve konstatacije nisu usamljene. Tijekom 19. stoljeća javljaju se istovjetna stajališta o odnosu hrvatske kulture, znanosti, prosvjete, i života naroda kao uvjeta njegovog napredovanja, neizoliranosti od općih svjetskih ideja i života. Posebice se naglašava važnost filozofije za obrazovanje narodnog bića i njenog očitovanja u kulturi, te filozofski smisao znanosti i obrazovanja kao stvaranja duševnog fonda temelja slobode. Blagoje Bersa, kojeg smo već spomenuli, u svojim dnevničkim zapisima, promišljajući glazbeno-teorijsku problematiku, govori također i o pojmu narodne duše, o nacionalnoj kulturi i umjetnosti, ističući tu pojam slobode kao dominantnu osnovu i obilježje sveukupnog razvoja kulture i duha naroda, najznačajnijeg imperativa umjetničkog stvaranja:

“Umjetnik je slobodan. Bez slobode nema ni umjetnosti, ni ličnosti. On je jedno stablo, koje ima korijen u vlastitoj zemlji. Ali grane mu se razvijaju *slobodno* i u tome ne nalikuje *nijednom* drugom stablu”.²⁴

O uskoj vezi filozofije i života, filozofije i znanosti, piše Bazala u svojoj *Povijesti filozofije*:

“Po svezi s filozofijom dobivaju znanosti svezu s općenom kulturom, s cijelim životom naroda. Gdje ta sveza nestaje, tamo nauka nije bitni sastavni dio narodnoga napretka, i ne utječe na njegov razvoj; njezino nastojanje nije u svezi s potrebama naroda, njezine tekovine ne unapređuju život naroda. (...) Po svezi s filozofijom nastaje naukama živi dodir s potrebama i ciljevima narodnim: po svezi s njom utječu one na život narodni uredjujući ga i unapređjujući po načinu i obliku u smjeru narodne osebnosti, te stvaraju tako u potpunom smislu kulturu narodnu. Po svezi

s filozofijom nauke ne životare tek, nego žive u narodu, a od njihova života dolaze opet obrnuto i filozofiji novi elementi. Tako nauke, koje su u svezi sa životom narodnim, mogu i stvoriti filozofiju, koja će biti slika svijete i života gledana u zrcalu duše narodne, a jedino ovakova filozofija znači posebno poglavlje u razvoju općene prosvjetne misli”.²⁵

Kako taj pojam narodne duše, narodnog duha, ma kako različito bio definiran, i naglašavan realno pragmatički ili mistično romantički, kao rezultat utjecaja zemlje, podneblja, načina života, tradicije, u različitim konotacijama, kao svoj jedini najviši postulat ima slobodu. Slobodu ne u apsolutnom smislu, budući da takva ne postoji, nego mora biti dana kao mogućnost, mogućnost iz koje će se i roditi na njoj zasnovana autonomija mišljenja, autonomija sveučilišta, sloboda znanstvenog, filozofskog i umjetničkog stvaranja.

U pluralizmu ideja, orijentacija i tendencija u znanosti i filozofskom mišljenju stoljeća, uzimajući u obzir sve dimenzije i vidove u kojima se križa mnoštvo stranih utjecaja i zbiva protok svjetskih ideja, raspoznatljive su različite i međusobno suprotstavljene teorije, filozofske i znanstvene, književne i kritičke, društveno-politička i praktičko-etička stajališta i nazori: od tradicionalizma, historizma i modernizma, nacionalizma i kozmopolitizma, materijalizma i naturalizma, idealizma i spiritualizma, objektivizma i pozitivizma, egoizma i altruizma, do filozofije života. Bez pomne ekstenzivne analize određenja i značenja fundamentalnog pojmovlja o kojima je ovdje riječ, kao što je to *filozofija, filozofsko nastojanje, filozofijska težnja, narod, narodno biće, narodni duh, nacionalna filozofija, nacionalno biće, kultura, povijest*, u obzoru njihovih evropskih konotacija, nije moguće razumjeti značenje i bit problema nacionalne filozofije koji je njima otvoren i sve do današnjih dana ostao aktualan. Riječ je o razvedenom i diferenciranom rasteru značenja, kako to pokazuju stajališta i nazori onih koji su dali sistem svojim idejama a koji sudjeluju na povijesnoj sceni kraja stoljeća i u prvim desetljećima 20. stoljeća. Riječ je, kao što smo ovdje ukratko pokazali, o različitim viđenjima, pristupima, stajalištima, i pobudama u formuliranju ideje nacionalne filozofije (primjereniji bi bio govor o *idejama*), uzevši u obzir njen razvoj i neistoznačna određenja u pojedinih autora i u njihovim utemeljujućim principima, karakteru i usmjerenjima.

Nekoliko zaključnih općih značajki o ideji izgradnje nacionalne filozofije. Uvažavajući sve razlike nazora, stajališta i naglasaka, valja reći kako svi polaze od njena značenja, kako su otvorena i postavljena pitanja na koja, doduše, nisu u

cijelosti pruženi i odgovori, ali su dani elementi za njih, i da se nastojalo pružiti rješenje postavljenih zadaća. Temeljni problem koji se artikulira u ideji nacionalne filozofije u obzoru vremena jest kako da hrvatska kultura bude velika u europskom obzoru, ostajući pritom nacionalna, u vezi s kvalitetnim narodnim životom, dajući mu istodobno smisao i razlog postojanja, zasnovanima na slobodi, i najposlije, kako izmiriti nacionalizam i kozmopolitizam.

To pitanje i problematika podjednako su prisutni u filozofijskom mišljenju, ali i u različitim očitovanjima, javljaju se i kao problem književno-povijesni i političko-povijesni, u diskursu umjetnosti, znanosti i stvaralaštvu epohe – kao izraz duhovne svijesti i umskih spoznaja (“izraz dozrele, sebe svjesne kulturne misli”, prema Bazali: *Filozofijski portret Franje Markovića*), kao izraz potrebe za izlaskom iz izolacionizma i potvrđivanja vlastitih vrijednosti u svjetskom duhovnom dijalogu.

Ideja izgradnje hrvatske filozofije iskazuje se kao jedna od životnih ideja stoljeća koja pokreće ljude i narode, oblikovna sila objektivnih razvojnih tvorbi, oblik i sadržaj duhovnog sveživota – u tome je i njeno univerzalno značenje – u opciji Franje pl. Markovića, Alberta Bazale, Branka Vodnika-Drechslera, Antuna Barca i drugih, o kojima će još biti riječi, ali jednako tako prisutna sve do danas, i jedna od trajnih konstanti historiografskog mišljenja.

BILJEŠKE

- ¹ Vidi moju knjigu "Ideja enciklopedizma i filozofijsko mišljenje", Zagreb, 1989.
- ² A. Barac, *Savremene refleksije*, "Književni Jug", IV, sv. 1, 1919, str. 108.
- ³ Vidi M. Marjanović, *Hrvatska moderna*, 1. knj, JAZU, Zagreb, 1951, *Noviji pisci hrvatski*, knj. 3, ur. A. Barac, str. 277.
- ⁴ S. Gliubich, "Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia", predgovor, Vienna, Zara, anastat. izd, A. Forni, 1974.
- ⁵ A. Bazala, *Filozofijska težnja u duhovnom životu Hrvatske od pada apsolutizma ovamo*, "Obzor", 1926.
- ⁶ Antun Gustav Matoš, *Narodna kultura*, II, PSHK, knj. 65, Zagreb, 1967, str. 297.
- ⁷ *Ib*, str. 298, 299.
- ⁸ *Ib*, str. 300.
- ⁹ A. G. Matoš, *Književnost i književnici*, u: A. G. Matoš, *Sabrana djela*, sv. III (prir. D. Tadijanović), JAZU, Zagreb, 1955, str. 402.
- ¹⁰ M. Marjanović, "Savremena Hrvatska", Beograd, 1913, str. 221.
- ¹¹ A. Bazala, "Povijest filozofije", sv. III, predgovor, Zagreb, 1932.
- ¹² A. Bazala, Govor u JAZU, "Obzor", 1938, br. 141.
- ¹³ Vidi Ž. Domljan, "Biografske zbirke i leksikoni u Hrvata", "Forum", 1988, 5-6, str. 474-485.
- ¹⁴ Vidi A. Barac, "Nacionalna filozofija", "Književni Jug", knj. III, sv. 6, 15. marta 1919, str. 241-251.
- ¹⁵ *Ib*, str. 241.
- ¹⁶ *Ib*, str. 242.
- ¹⁷ *Ib*, str. 245.
- ¹⁸ *Ib*.
- ¹⁹ A. Barac, *Profesorština*, "Književni Jug", Knj. III, sv. 9-10, 16. 5. 1919, str. 447.
- ²⁰ A. Barac, *Književno jedinstvo*, "Književni Jug", III, sv. 4, 15. II, 1919.
- ²¹ A. Barac, *Članci i eseji*, PSHK, knj. 101, Zagreb, 1968.
- ²² Vidi M. Marjanović, *Hrvatska Moderna*, 1. knj. (1897-1900), Zagreb, 1951, JAZU, *Noviji pisci hrvatski*, knj. 3, ur. A. Barac, str. 234.
- ²³ *Op. cit.*, str. 229-239.
- ²⁴ B. Bersa, *1873-1934*, "Spremnost", 149-150, 1945, str. 14 (potcrtao B. Bersa).
- ²⁵ A. Bazala, *Povijest filozofije*, sv. I, 1906; usp. izd. Zagreb, 1988, str. 41.